

3. Записки о Южной Руси : в 2-х т. / сост. и изд. П. Кулиша. – Репринт. изд. – К. : Дніпро, 1994. – 719 с.
4. Кулиш П. Около полу столетия назад. Литературные воспоминания. Чернетка та копія / П. Кулиш // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Ін-т рукопису, ф. 1, ф. 28559, арк. 1–15.
5. Лист Барвінського О. Г. до Карпенка С. Д. // Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, ф. 4715, п. 305, 1 арк.
6. Листи П. Кулиша до М. Погодіна. 1842–1851 // П. О. Кулиш : Матеріали і розвідки. – Л. : [б. в.], 1929. – Ч. 1. – С. 6–26.
7. Наливайко Д. С. Спільність і своєрідність : Українська література в контексті європейського літературного процесу. – К. : Дніпро, 1988. – 395 с.
8. Письма П. А. Кулиша к О. М. Бодянскому // Киев. старина. – 1897. – Т. 58. – Кн. 8. – С. 394–408.
9. Петров В. Пантелеймон Кулиш у п'ятдесяти роки. Життя. Ідеологія. Творчість. – К. : Вид-во Всеукр. акад. наук, 1929. – 572 с.

УДК 821.162.1.09

*Вікторія Дуркалевич*

### **ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТАТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА (на прикладі польської літературознавчої семіотики)**

У статті представлено явище інтертекстуальності на рівні метатеоретичного дискурсу польського літературознавства. За основний предмет дослідження авторка обрала поліфонію рецептивних практик, пов'язаних із прочитанням визначальних теоретико-методологічних положень Тартусько-Московської семіотичної школи.

**Ключові слова:** металітературознавство, літературознавча семіотика, текст.

**Дуркалевич Вікторія. Интертекстуальность как метатеоретическая проблема (на примере польской литературоведческой семиотики).** В статье представляется явление интертекстуальности на уровне метатеоретического дискурса польского литературоведения. Основным предметом исследования автор избрала полифонию рецептивных практик, связанных с прочтением определяющих теоретико-методологических положений Тартуско-Московской семиотической школы.

**Ключевые слова:** металитературоведение, литературоведческая семиотика, текст.

**Durkalevych Viktoriya. Interstextuality as a Metatheoretical Problem (on the Example of the Polish Study of Literature Semiotics).** In the article the phenomenon of intertextuality is presented as the metatheoretical discourse of Polish literary criticism. For the basic article of research the author chosen polyphony of receptive practices, related to reading of substantive theoretical and methodological assumptions of Moscow-Tartu groups of semioticians.

**Key words:** literary metacriticism, study of literature semiotics, text.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Інтертекстуальна проблематика пов'язується передусім зі сферою функціонування літературних текстів (Ж. Женетт, Ю. Крістева, М. Гловінський та ін.). У цій статті пропонуємо подивитися на явище інтертекстуальності як на одну з визначальних властивостей метатекстового простору польського семіотично-зорієнтованого літературознавства. Під металітературознавством С. Домбровський розуміє *“wszelkie komentowanie i badanie literaturoznawstwa”* [3, 104]. Науковець підкреслює також, що *“Metaliteraturoznawczość obejmuje formy utajone i jawne, pośrednie i bezpośrednie, skupieniowe i rozproszeniowe, opozycyjne i gradacyjne, wyraźno- i mętnokonturowe, embrionalne i dojrzałe, czysto-literaturoznawcze. Zryńcowaniu podlegają tu nie tylko teksty, lecz także ich wymiary, funkcje i aspekty, a zarazem odpowiadające im role tekstotwórcze. Funkcjonujące teksty (ale i teorie) literaturoznawcze zanurzone są, niby w osoczu, w refleksji (i treści) metaliteraturoznawczej, niezbędnej zarówno do ich zaistnienia (sformułowania), jak też to ich odbiorczego przyswojenia. A od strony odwrotnej: metaliteraturoznawstwo powstaje w wyniku intensywnego refleksyjnego uprawiania samego literaturoznawstwa, jak też w wyniku intensywnej refleksji nad uprawianiem literaturoznawstwa i jego wynikami”* [3, 107].

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Особливе місце в теоретико-методологічних преференціях польських науковців займають пропозиції тартусько-московської семіотичної школи. Часові межі цієї школи співвідносять із початком шістдесятих (проведення літніх шкіл із семіотики (відповідно – 1964, 1966, 1968 (Кяеріку), 1970 (Тарту); у 1974 році відбулася п'ята “зимова” школа – Всесоюзний симпозіум із вторинних моделюючих систем) – кінцем сімдесятих років. Як зауважує Б. Гаспаров, *“W latach siedemdziesiątych zarówno zewnętrzne warunki pracy szkoły, jak i wewnętrzne poruszające ją mechanizmy zaczęły się*

*stopniowo zmieniać. W warunkach pogarszającego się klimatu ideologicznego i kulturalnego emancypacja stawała się coraz trudniejsza. Nie można było już odbywać spotkań w poprzedniej formie i po r. 1973 nie były już organizowane. Zastąpiły je z jednej strony większe konferencje, przeprowadzane w różnych miastach, z drugiej zaś strony – stałe seminaria, gromadzące węższe i bardziej jednorodne grupy specjalistów” [5, 232–233].*

Значні зміни стосувалися також видання *Труды по знаковым системам*. Перший том цього видання становлять *Лекції зі структуральної поетики (Вступ, теорія вірша)* Ю. Лотмана. Із другого по дев'ятий випуск *Труды по знаковым системам* публікувались як об'ємні інтердисциплінарні компендіуми, у яких багатоаспектно представлявся доробок представників тартусько-московського наукового середовища. Починаючи з десятого випуску, наклад значно зменшується і набирає характеру стислих монотематичних зошитів. Починаючи з двадцять шостого випуску, видання отримало назву *Sign System Studies* і функціонує як міжнародний журнал із семіотичних і знакових процесів у культурі й природі (“*an international journal of semiotics and sign processes in culture and nature*”).

Московсько-тартуський текст активно інкорпорувався в контекст польського літературознавчого дискурсу, а міра й способи його присутності в цьому контексті дають підставу говорити про високий рівень його авторитетності. На особливу роль авторитету у просторі функціонування наукових спільнот звертав увагу. Я. Гоцьковський. На його думку: “*Nie ma nauki bez autorytetów tak samo, jak nie ma szkoły bez nauczycieli, a cechu bez mistrzów. Rozmaitym dziedzinom i gałęziom wiedzy naukowej odpowiadają, właściwe ich fenomenologii, swoiste autorytety. Również historyczne typy wiedzy naukowej wyrażają swą specyfikę także przez to, iż właściwe im są odpowiednie, charakterystyczne dla nich typy autorytetów. Dla funkcjonowania poszczególnych rodzajów nauki, jako kompleksów kulturowych, potrzebne są odpowiednie rodzaje autorytetów. Ludzie nauki, związani z tymi kompleksami, stwarzają takie właśnie autorytety. Czynią to jednak na miarę swej wiedzy i swych umiejętności. Dla tego też autorytety kreowane w ramach różnych układów socjo-kulturowych świata nauki legitymują się rozmaitym stopniem i zakresem funkcjonalności wobec potrzeb wspomnianych kompleksów. W znacznej bowiem mierze charakter nauki zależy od charakteru autorytetów, które kreują i stabilizują ludzie uprawiające naukę” [6, 21].*

Одним із найрепрезентативніших авторитетів у рефлексивному й авторефлексивному дискурсах польської гуманітаристики шістдесятих–вісімдесятих років ХХ ст. була, безперечно, постать Ю. Лотмана й теоретико-методологічні пропозиції Тартусько-Московської школи. До активних медіаторів на осі *польська семіотика – семіотика Тартусько-Московської школи* належить Є. Фаріно. Завдяки його перекладацькій та рецензентській діяльності польське літературознавство поступово інкорпоровало основні теоретико-методологічні положення нового семіотичного нурту (зорієнтованого на знакову інтерпретацію культури як семіотичного механізму), надаючи йому статусу одного із ключових інспіраційних авторитетів. Оглядово-аналітичні статті Є. Фаріно є прикладом послідовного й синтетичного вписування *радянської семіотики* в текстуальний простір польських літературознавчих студій. До найбільш репрезентативних у цьому плані статей належать: *До проблеми генеративної поетики* (аналіз теоретико-методологічних пропозицій А. Жулковського і Й. Щеглова, *Slavia Orientalis*, 1969, nr 2); *Мова художньої літератури й літературний твір у радянській теорії літератури останніх років* (ключове місце у згаданій статті займає аналіз структуральної поетики Ю. Лотмана, *Slavia Orientalis*, 1967, nr 3); *Типологія культури, мистецтва й літератури* (обговорення видання *Труды по знаковым системам*, Тарту, 1967, Т. 3, *Slavia Orientalis*, 1969, nr 1); *Питання теорії літературного тексту на сторінках наукових зошитів Тартуського університету/Історія-динаміка-єдність-функція-типологія* (аналіз ключових понять і принципів семіотики культури видання *Труды по знаковым системам*, *Pamiętnik Literacki*, 1971, z. 4); *Культура як семіотична система* (огляд засадничих понять, представлених Ю. Лотманом у виданні першого тому *Трудов по знаковым системам – Статьи по типологии культуры*, *Nurt*, 1971, nr 11); *Радянська семіотика: театр і фільм* (аналіз інтерсеміотичної проблематики, представленої в теоретико-методологічних пропозиціях тартусько-московського середовища, *Dialog*, 1973, nr 3).

Знаковою подією для польського, особливо семіотично-зорієнтованого, літературознавства стала поява в 1975 році антології перекладів праць радянських учених *Семіотика культури* (1975 – перше, 1977 – друге видання). Про вагомість цієї видавничої події свідчить активізація навколо антології діалогічного простору у вигляді докладних синтетичних рецензій, автори яких, з одного боку, намагаються

представити читачеві цілісний зріз теоретико-методологічної матриці запропонованих в антології перекладів, з іншого – указують на потужний рецептивний потенціал тартуського тексту для польського адресата. Завдяки дібраним в антології текстам, на думку В. Панаса “*Szeregowy humanista na własne oczy, uszy i rozum będzie mógł zobaczyć i przemyśleć metodę semiotyczną. Cechą szczególną tej książki jest niezwykle szeroki adres czytelniczy: filozofowie, metodolodzy i religioznawcy, teoretycy i historycy kultury, antropolodzy i historycy, historycy sztuki i teatrologzy, literaturoznawcy i folklorysty – wymieniam tylko te dziedziny, których problematyka została bezpośrednio poruszona w zamieszczonych studiach. [...] Do zdumiewających cech charakterystycznych tego zespołu uczonych należy olbrzymia erudycja i swobodne poruszanie się po terenach różnych dyscyplin. Zdumiewa tym bardziej, że są to ludzie bądź o wykształceniu literaturoznawczym (Łotman), bądź językoznawczym (Iwanow, Toporow, Uspieński). Dla nas, przyzwyczajonych do wąskich specjalizacji, do tego, że uczeni pracujące w swojej dyscyplinie nie mają pojęcia o sąsiednich, jest to fakt pouczający i pocieszający*” [10, 236].

Стаття В. Панаса є також прикладом поглибленої методологічної рефлексії, спрямованої передусім на розстановку низки акцентів у рецептивному дискурсі польської гуманітаристики. Аналізуючи передмову до антології *Семіотика культури*, В. Панас звертає увагу на потребу чіткого розрізнення *семіотики* як загальної науки про знаки й *семіотики прикладної*. На важливості антології *Семіотика культури* наголошує також В. Болецький. Науковець підкреслює, з одного боку, до певної міри парадоксальне – для однієї методологічної школи – явище варіативності на рівні метамовних практик, тематичної диференціації і розгалуженні досліджуваної проблематики, з іншого, – звертає увагу на характерну для тартусько-московської інтелектуальної спільноти тенденцію до “*spójności postępowania teoretycznego*”. На думку В. Болецького, укладачі антології “[...] umożliwili czytelnikowi polskiemu poznanie różnorodnych sposobów analizy, jakimi posługują się radzieccy uczeni. Obok prac ogólnoteoretycznych mamy przykłady rekonstrukcji dziś nie istniejącego (myślę o pracy Toporowa), jak i precyzyjne analizy tekstów słownych i ikonicznych o dużej komplikacji informacyjnej. Obok eksplikacji kulturowego szczegółu – rozprawy o generalnych prawidłowościach funkcjonowania kultury. Oczywiście w każdym z tych artykułów uruchomiony zostaje tylko pewien wycinek semiotycznej metodologii, aktualnie potrzebny dla danych przed-

*miotów analizu*” [2, 153]. На явище інтердисциплінарної диференціації представлених в антології праць звертає також увагу З. Мацеєвський. Рецензент наголошує на тому, що “*Ze względu na wybór prezentowanych artykułów antologii tę można by czytać jako demonstrację istotnie rozległych możliwości zastosowania technik analizu semiotycznej w różnych dyscyplinach współczesnej nauki: w badaniach nad literaturą artystyczną, mitem i religią, plastyką (malarstwem przedstawiającym), w dziedzinie historii i historiografii, cybernetyki, teorii sygnalizacji i teorii kultury. W antologii znalazły się prace w całości lub we fragmentach poświęcone teorii tekstu, zawierające szereg, niekiedy zróżnicowanych, propozycji w kwestii rozumienia jednego z najbardziej podstawowych pojęć semiotyki – pojęcia tekstu, w którego badaniach uczeni radzieccy mają poważne osiągnięcia*” [7, 374]. Такий підхід до характеристики інтерпретаційних практик у межах спільного методологічного нурту безпосередньо корелює із висловлюваннями Е. Бальцезана про поліфонію риторичних позицій прихильників структурально-семіотичної моделі літературознавства: “*Skłonni jesteśmy identyfikować styl indywidualny tego czy innego badacza z normą stylistyczną całego kierunku. Może się zatem wydawać, niesłusznie, że «strukturalista» jest ktoś, kto pisze jak Roman Jakobson albo jak Jan Mukařovsky, albo jak Jurij Łotman, albo jak Claude Lévi-Strauss. Ależ na Boga: każdy z nich pisze inaczej! Gdybyśmy zestawili ich techniki perswazyjne, ich «słowa-kłucze», ich obyczaje interpunkcyjne nawet, okazałoby się, że mamy oto do czynienia ze zbiorem retoryk całkowicie różnych*” [1, 90].

Теоретико-методологічні пропозиції тартусько-московського семіотичного дискурсу привертала, як представлено вище, особливу увагу польських літературознавців, що поступово призвело до формування поліфонічного простору рецептивних практик. До найбільш репрезентативних у цьому плані моделей прочитань належать такі, як:

- література в семіотичному потрактуванні (На маргінесах праць Ю. Лотмана). Вибір аналізованого предмета Г. Маркевич мотивує тим, що “*W ostatnim dziesięcioleciu semiotyka, rozumiana jako ogólna nauka o systemach znakovych w ich aspekcie statycznym i jakościowym, stała się jednym z ważnych kontekstów naukowych literaturoznawstwa. Z tego to względu na pilną uwagę i krytyczną analizę zasługują koncepcje Jurija Łotmana: jest to, jak dotąd, chyba najbardziej wszechstronna i reprezentatywna próba ujęcia fundamentalnych problemów teorii literatury*

- z perspektywy strukturalno-semiotycznej, próba, która zyskała sobie zainteresowanie i uznanie w skali międzynarodowej*” [8, 392];
- *про тартуську школу семіотики*. У вказаній статті С. Жулкевський звертає увагу на відкриту перспективу семіотики як однієї із найважливіших моделей системних досліджень культури: *“Jeśli analizy systemowe wywodzące się dla humanistów z uogólnień metod językoznawczych w badaniach kultury stanowią jak mówiliśmy charakterystyczny przełom w dwudziestowiecznej humanistyce, to jej dalszy rozwój i odnowa zależy w jakiejś mierze od postępu semiotyki, popularyzacji jej metod wśród humanistów”* [16, 622];
  - *у колі семіотичного методу*. У центрі уваги В. Панаса перебувають такі явища, як: *контекстуальність й антропологізм семіотичної інтерпретації (Із питань структурально-семіотичної інтерпретації)* [12]; *автоматичність й метатеоретична аутоінтерпретація (Зауваги щодо тартуського семіотичного дискурсу)* [11]; *аналіз теоретико-методологічних пропозицій В. Проппа й тартуського дискурсу крізь призму комплементарної дихотомії вираження/зміст (Семіотичні простори. На маргінесах Морфології казки Володимира Проппа)* [9]; *комунікація як компроміс між: 1) особою і кодом; 2) фасцинацією та інформацією; аутокомунікація (Із питань семіотики суб’єкта)* [13];
  - *семіотика тартуської школи як наука про культуру* [15]. Ця монографія складається із трьох розділів: Найважливіші поняття семіотики тартуської школи; *Методологія досліджень культури; Семіотика тартуської школи – теорія культури чи система дослідницьких технік? Визначальна теза праці базується на тому, що тартуська семіотика є синтетичною моделлю теоретичних та методологічних пропозицій вивчення й пізнання культури;*
  - *пропозиції радянських семіотиків* [4]. У вказаній статті Є. Фаріно зосереджує увагу на концепції *тексту*, запропонованій у тартусько-московському семіотичному дискурсі;
  - *категорія функціональних мов у дослідженнях літератури* [14]. Предметом аналізу авторки цієї статті є поняття *функціональної мови*, об’єктом – праці Ю. Лотмана *Лекции по структуральной поэтике* та *Анализ поэтического текста*.

**Висновок.** Указані вище дослідження свідчать про те, що тартусько-московський текст функціонує в межах польського літературознавчого дискурсу як текст із підвищеним семіотичним статусом і є своєрідною ілюстрацією тези Е. Бальцежана про періодичну актуалізацію авторитетних риторик: “*Strukturalizm, jak każda żywa doktryna, – piше науковець, – ma swoich mistrzyw, swoje autorytety; ma autoryw, ktryzy – w kolejnych sezonach odznaczają się największą aktywnością intelektualną i pisarską*” [1, 90].

### Література

1. Balcerzan E. I ty zostaniesz strukturalistą // Balcerzan E. Kręgi wtajemniczenia. Czytelnik. Badacz. Tłumacz. Pisarz. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1982. – S. 88–96.
2. Bolecki W. O semiotyce niesemiotycznie (uwagi na marginesie Semiotyki kultury) / W. Bolecki // Teksty. – 1976. – Nr 2. – S. 152–164.
3. Dąbrowski S. Fakt i problem metaliteraturoznawstwa / S. Dąbrowski // Pamiętnik Literacki. – 1996. – Z. 2. – S. 103–111.
4. Faryno J. Propozycje semiotyków radzieckich / J. Faryno // Teksty. – 1972. – S. 158–173.
5. Gasparow B. Szkoła tartuska lat sześćdziesiątych jako zjawisko semiotyczne / B. Gasparow // Pamiętnik Literacki. – 1991. – Z. 1. – S. 222–234.
6. Goćkowski J. Funkcje autorytetów w społeczeństwie nauki / J. Goćkowski // Teksty. – 1977. – Nr 1. – S. 21–41.
7. Maciejewski Z. Semiotyka kultury / wybór i opracowanie : Elżbieta Janus i Maria Renata Mayenowa ; przedmowa : Stefan Żółkiewski. (Bibliografię opracował Jerzy Faryno). Warszawa (1975) Państwowy Instytut Wydawniczy 1975, ss. 500 // Pamiętnik Literacki. – 1978. – Z. 1. – S. 373–381.
8. Markiewicz M. Literatura w ujęciu semiotycznym (Na marginesie prac J. Lotmana) // Markiewicz M. Przekroje i zbliżenia dawne i nowe. Rozprawy i szkice z wiedzy o literaturze. – Warszawa : PIW, 1976. – S. 392–409.
9. Panas W. Przestrzenie semiotyczne. Na marginesie Morfologii bajki Władimira Proppa // Panas W. W kręgu metody semiotycznej. – Lublin : WTN KUL, 1990. – S. 99–121.
10. Panas W. Semiotyka kultury / W. Panas // Znak. – 1976. – Nr 2. – S. 235–251.
11. Panas W. Uwagi o tartuskim dyskursie semiotycznym // Panas W. W kręgu metody semiotycznej. – Lublin : WTN KUL, 1990. – S. 65–97
12. Panas W. Z zagadnień interpretacji strukturalno-semiotycznej // Panas W. W kręgu metody semiotycznej. – Lublin : WTN KUL, 1990. – S. 51–64.
13. Panas W. Z zagadnień semiotyki podmiotu // Panas W. W kręgu metody semiotycznej. – Lublin : WTN KUL, 1990. – S. 123–135.
14. Rosner K. Kategoria języków funkcjonalnych w badaniach nad literaturą / K. Rosner // Pamiętnik Literacki. – 1979. – Z. 2. – S. 167–203.



15. Ziemiańska-Sapija D. Semiotyka szkoły tartuskiej jako nauka o kulturze / D. Ziemiańska-Sapija. – Warszawa : Instytut Kultury, 1987. – 136 s.
16. Żółkiewski S. O tartuskiej szkole semiotyki // Żółkiewski S. Kultura, socjologia, semiotyka literacka. – Warszawa : PIW, 1979. – S. 572–625.

УДК 826.161.1/82-1

*Нина Ильинская*

## **ПРОБЛЕМА “ЛИТЕРАТУРА И ХРИСТИАНСТВО” В НАУЧНОЙ РЕЦЕПЦИИ**

В статье рассматривается круг таких дискуссионных вопросов, как специфика рецепции религиозной мотивации и образности, предела творческой свободы, в воплощении религиозно-философской проблематики, проблема сакральности и кощунства, ответственности художника, дидактической функции литературы. Хронологические “пределы” исследования проблемы – культурно-исторический контекст рубежей XX века.

**Ключевые слова:** секулярное искусство, свобода самовыражения, догматика, канон, сакральное, постмодернизм.

**Ільїнська Ніна. Проблема “література і християнство” в науковій реценції.** У статті висвітлено коло таких дискусійних питань, як специфіка рецепції релігійної мотивіки й образності, межі творчої свободи в утіленні релігійно-філософської проблематики, проблема сакральності та блюзнірства, відповідальності митця, дидактичної функції літератури. Хронологічні “межі” дослідження проблеми – культурно-історичний контекст рубежів XX століття.

**Ключові слова:** секулярне мистецтво, свобода самовираження, догматика, канон, сакральне, постмодернізм.

**И’инская Нина. Problem “Literature and Christianity” in a Scientific Reception.** The article deals with the sphere of such debatable problems as specificity of religious motivation reception and figurativeness, bounds of artistic freedom in embodiment of religious philosophic subject matter, problem of divinity and blasphemy, the artist’s responsibility, didactic functions of literature. Chronological frames embracing the research include cultural historical context of the 20<sup>th</sup> century boundaries.

**Key words:** secular art, freedom of self-expression, dogmatics, canon, sacred, postmodernism.

**Постановка научной проблемы и её значение.** Духовность славянских литератур в религиозном и общекультурном значении является их отличительной чертой. “Святая литература” “ранена хри-